

Franjo BORAS

**BOSANSKO-
-HERCEGOVAČKI
KAOS 1990.—1996.**

Nakladnik
Matica hrvatska Mostar
Biblioteka: (P)ogledi
Knjiga IX.

Za nakladnika
Josip Muselimović

Urednik
Ivan Sivrić, prof.

Rencenzenti
prof. dr. sc. Ante Markotić
prof. dr. sc. Božo Žepić

Lektor
mr. sc. Ivica Musić

Grafičko oblikovanje i tisak
FRAM-ZIRAL, Mostar

© MH Mostar
© Franjo Boras

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna knjižnica HNŽ Mostar

UDK 323.2/324(497.6)*1990/1996"
342.2(497.6)
341.382(497.6)*1995"
94(497.6)!1990/1996"

BORAS, Franjo

Bosansko-hercegovački kaos : 1990.-1996. / Franjo Boras. –
Mostar : Matica hrvatska, 2006. (Mostar : FRAM-ZIRAL). – 362 str. ;
graf. prikazi ; 20 cm. - (Biblioteka (P)ogledi ; knj. 9)

Pogovor / Mladen Ančić: str. 347-350. – Kazalo imena

„GRADANSKA REPUBLIKA ILI GRADANSKI RAT“

Alija Izetbegović u „Izbori '90., Stranke programi, ličnosti“

Oslobodjenje, Sarajevo, listopad 1990., str. 19.-22.

1. U sklopu postojećih granica Jugoslavije, Bosnu i Hercegovinu vidim kao suverenu državu kako u gospodarskom, tako i političkom, društvenom i kulturnom pogledu. Ovakvu suverenost BiH može osigurati jedino kroz konfederalni odnos s ostalim republikama koje sačinjavaju današnju Jugoslaviju.

2. Dva su prioriteta zadatka, i to:

- u vezi s novonastalom situacijom u Jugoslaviji treba osigurati zajedno sa Skupštinom BiH, suverenitet i ravnopravni tretman BiH s ostalim republikama unutar Jugoslavije;
- pokrenuti aktivnost, opet zajedno sa Skupštinom, na racionalizaciji cjelokupnog života u BiH. U sklopu ovoga, posebno mislim na racionalizaciju organizacije upravnih organa, društvenih djelatnosti i gospodarstva.

3. U ovom preostalom vremenu do izbora potrebno je da se svaki građanin malo vrati u prošlost i sjeti se velikih investicijskih promišljanja, nezaposlenosti, odlaska naših građana 'ubuhom za krutom', politički obespravljenih, nezakonito sudanih i ubijenih, zapostavljenih po 'babi i stricovima', uzurpaciji narodnih dobara, izgradnji vila i dr. Imajući sve ovo u vidu, građani BiH, neće vam biti teško da razaznate programe stranaka koje vam nude iskreno demokratsko ozračje življenja u budućim vremenima na ovim prostorima. Jedna od tih stranaka je ZNA SE, HRVATSKA DEMOKRATSKA ZAJEDNICA."

Evo još nekoliko citata iz odgovora Stjepana Ključica na pitanja novinara Aleksandra Tijanića: „Meni nije palo na pamet kako sam ja prvi Hrvat u BiH (...) Meni imponira osoba gospodina Tiahnana, ne samo kao predsjednika cjelokupnog HDZ-a nego kao izuzetnog državnika koji je pokazao svoju mudrost upravo u ovim teškim vremenima nastojeći da demokratskim metodom a suzbije čak i ono što se zove terorizmom (...) Činjenica da svi narodi ovdje govore da su ugroženi, ali je isto tako neusporedivo najjasnije da je hrvatski narod zaista ugrožen, počevši od prostora na kojem živi (...) Čijela zapadna Hercegovina nema nijedne športske dvorane u koju možemo ući s pjevačima i umjetnicima

(...) Mi smo poslije rata najviše iseljeni iz BiH i u tom pogledu, poslije Židova i Fraca, Hrvati predstavljaju najraseljeniji narod (...) U Sarajevu, na Trgu oslobođenja, postoji osam bistia pisaca. Četiri su Srbina, tri Muslimana, a jedan Židov. Oprostite, bi li tu kulturnu harmoniju narušila jedna bista, recimo Antuna Branka Šimića, Nikole Šopa ili Tina Ujevića. Odmah da kažem, ne želim optužiti bilo koju novinsku kuću zbog nacionalnog sastava tih in-situcija, a oni je po hrvatski narod tragičan..."

Prva konvencija HDZ-a BiH održana je 23. ožujka 1991. u Mostaru. Na njoj je za predsjednika izabran Stjepan Ključić. Izabrano je i novo predsjedništvo stranke od devet članova, s dvama dopredsjednicima, Matom Bobanom i Vitomirni Lukćem. Za članove su izabrani: Zdenko Čosić, Vlado Šantić, Martin Udovičić i Iko Stanić. 2. veljače 1992. u Širokom je Brjegu zasjedao Srednjinji odbor HDZ-a BiH. Toj sjednici bio je nazočan i predsjednik Izvršnoga odbora HDZ-a Hrvatske Stipe Mesić. Nakon kritike ostalih članova Srednjinjega odbora zbog odsutovanja od programa HDZ-a i priklanjaanja politici Alije Izetbegovića u svezi s unutarinjm uređenjem BiH, Stjepan Ključić podnio je ostavku na mjesto predsjednika Stranke. Međutim, glavni razlog njegove ostavke bio je u njegovu pokušaju financijskoga osamostaljenja od HDZ-a Hrvatske. Naime, Ključić je isao u posjet Hrvatima u Zapadnoj Europi i Australiji i na skupovima prikupljao novac za potrebe HDZ-a BiH. Počele su siritati pritizbe od nekih donatora iz tih zemalja u svezi s utroskom tih sredstava. To se, naravno, nije svidjelo Tudmanu pa je vršio pritisak na Ključica da podnese ostavku.

U Bugojnu je 15. ožujka 1992. na sastanku Glavnoga odbora HDZ-a za v.d. predsjednika Stranke izabran dr. Milijenko Birkić. Izmijenjen je i sastav Predsjedništva Stranke. Članovima su postali: mr. Mate Boban, Martin Udovičić, Vjekoslav Barać, Zdenko Čosić, Vlado Šantić, Mijat Jerković, Iko Stanić i Ivan Markešić. U odnosu na prijašnji sastav izostao je Vitomir Lukić, a novim članovima postali su Vjekoslav Barać i Mijat Jerković, oba iz Bosne. U Posušju je 24. listopada 1992. na sjednici Glavnoga odbora

du statutu HDZ-a BiH koji je donesen na IV. redišnja tijela stranke. To su: Sabor, Predsjedor, Glavno tajništvo, Visoki sud časti i Nadstranke sastojao se od: izaslanika općinskih, županijskih organizacija, članova središnjih ržavnom parlamentu i članova državne vlade ke, predsjednika županijskih organizacija i HDZ-a BiH. Središnji odbor HDZ-a BiH činili ništva stranke, članovi što ih izabere sabor tajnici Glavnoga tajništva, članovi Nadzor i Predsjedništva mladeži stranke, zastupnici entu i vladi ukoliko su članovi stranke, predtpredsjednici županijskih skupština, župani predsjednici odnosno potpredsjednici župalanovi HDZ-a BiH.

HDZ-a BiH činili su: predsjednik, pet potpredik, predsjednici klubova zastupnika stranke u itu, predsjednici županijskih odbora stranke, i, član državnoga predsjedništva, predsjednik predsjednika Federacije BiH, predsjeddsjednik državnoga parlamenta i predsjednik Inik državne vlade.

z razdoblju, tj. od 1990. do 1996. godine, HDZ. sabora i donio toliko stranačkih statuta, oduna i izmjena. Kako su mijenjani statuti, tako najviših tijela stranke, o čemu je prethodno n razdoblju izmijenjeno je šest predsjednika njeno niti u jednoj političkoj stranci BiH, osom, odnosno vladajućim drugim nacionalnim u i SDA. Kako su se mijenjali predsjednici enjao i sastav tijela stranke. Često kadrovska

2.2. *Stranka demokratske akcije (SDA)*

Osnivačka skupština SDA održana je 26. svibnja 1990. u Sarajevu. Za predsjednika stranke izabran je Alija Izetbegović. Prvi članak Programске deklaracije SDA glasi: „Stranka demokratske akcije je politički savez građana Jugoslavije koji pripadaju muslimanskom kulturno-povijesnom krugu, kao i drugih građana Jugoslavije koji prihvaćaju program i ciljeve stranke.”

Alija Izetbegović također je odgovarao na upite novinara Aleksandra Tijanića. Evo nekoliko citata iz tih odgovora: „GRADANSKA REPUBLIKA ILI GRADANSKI RAT (...) Što se samog islama tiče, obradovao bi se mujezinu s Eiffelova tornja (...) Zato što islam kao misao i filozofija, jest u znaku preporoda. Ljudi koji pripadaju islamu, pripadaju mu u cijelosti, jer je islam takva misao da nijedno polje života ne ostavlja netaknutim (...) Zato što je islam za muslimane, neću reći politički sistem, ali u svakom slučaju uputa u kom smjeru valja rješavati političke probleme (...) Ovo je muslimanska stranka, koja jako sluči na svoj narod iz kojeg regrutira pristaše. To je vjernički narod (...) Činilo mi se da nekoj gospodi u Zagrebu ili u Beogradu treba staviti do znanja da do podjele Bosne neće baš lako doći te da će Muslimani braniti oružjem Bosnu, ako bude trebalo. Tada sam dodao kako će je braniti i s drugim narodima.”

Govoreći o moralnom liku Izetbegovića, Sefer Halilović kaže: „Rijetko će se više ponoviti da će Bošnjaci vjerovati nekom novom lideru kao što su vjerovali Izetbegoviću. Vjerovali su 1990. godine, ali vjerovali su mu i nakon preživljene kataklizme, 1998. godine, samo zato što su vjerovali u veliku laž, da će on braniti i odbraniti državnost BiH. (...) Istovremeno, još od prve pojave na političkoj sceni, pa sve do danas, vješto je glumio da mu nije do vlasti. Četiri osobine, koje je on na vrlo vješt način plasirao, su dominantno utvrdile Izetbegovićevu poziciju vladaoца. To su: teror, bolest vjere (Islam) i skromnost. Prevara je izvedena

iskoristio kao svoje najjače oružje na putu osvajanja i očuvanja vlasti (...), pa u 'Islamskoj deklaraciji' taj svoj stav iznosi ovako: 'U muslimanskom svijetu Islam je bio – i danas – jedina misao u ime koje i pomoću koje je moguće pokrenuti narodne mase i izvršiti bilo koju istinsku promjenu.' Izetbegović i njegova grupa, iako se uporno zivaju na Islam, a Bošnjacima se pokušavaju predstaviti kao izvorni muslimani, po svojim djelima pokazuju da teško da imaju nešto islamsko. Prenaglašenom manipulacijom vjerskim osjećajima ljudi, pod izlikom borbe za muslimane, on osvaja vlast, a kroz vlast otvara, čak i u ratu, raspravu o Ustavu R BiH, što je bio najsigurniji put uništenja bosanske države. (...) U 'Islamskoj deklaraciji' piše: "Prvi i najvažniji zaključak svakako je zaključak o nespojivosti Islama i neislamskih sistema. Nema nira ni koegzistencije između 'islamske vjere' i neislamskih društvenih i političkih institucija." (...) Umjesto borbe za državu definiranu Ustavom iz 1990. godine sa ustavnim amandmanima, zasnovanu na građanskim i demokratskim tekovinama, Izetbegović sa suradnicima kreće protustavnim putem rušenja bosanske države, odnosno pakistanizacije Bosne. Ideološka platforma ovakvog ponašanja definirana je u 'Islamskoj deklaraciji': 'Islamski poredak može se ostvariti samo u zemljama u kojima muslimani predstavljaju većinu stanovništva. Bez ove većine, islamski poredak se svodi samo na vlast (jer nedostaju drugi elementi – islamsko društvo) i može se pretvoriti u nasilje.' 'Islamska deklaracija' je u osnovi antidržavna-antibosanska deklaracija. (...) Obzirom da je prvo izdanje 'Islamske deklaracije' štampano u Šešeljevoj izdavačkoj kući 'Srpska reč' u Beogradu, a da je već od 1983. godine to štivo bilo poznato Čosiću i ostalim Hadžijiniim sugovornicima, lahko se može zaključiti da je gore navedeni odlomak iz 'Islamske deklaracije' Srpskoj akademiji nauka i umjetnosti i tvorcima Memoranduma bio znak da Izetbegovića i grupu mogu iskoristiti u svojoj nakani za podjelom Bosne, jer se iz gore navedenog jasno moglo vidjeti da bi se muslimani možda mogli zadovoljiti sa dielićem Bosne u kome bi bili većina i na kome bi mogli uspostaviti državu po uzoru na toliko hvaljeni Pakistan."¹⁵

¹⁵ HALILOVIĆ, S.: *nav. dj.*, str. 155, 159.

I u predizbma i Srbima d nika u Jugoslav Hercegovinu k jedan glas". Sli zbog čega je de skim. Iz istih Muslimani u n nadmoći nad Bosni i Herce, zakone po svo,

Izetbegović jednu opasnos nu braniti „i s kada je SDA p stranka, koja i ku cjelokupno tome nešto viš

2.3. Srpsl

Srpska der Sarajevu, gdje i Hercegovini, nja na čelu ovi funkciji ostati otići s te dužno u BiH.

Navest čet stranke: „SDS i imat će dva (...). SDS je sti (...). SDS će se dan potpun o smatra da su

Predsjedništva i Ratnoga predsjedništva referendumske RBiH. Odluku sam primio 12. prosinca 1995., kad sam navratio u zgradu Predsjedništva nakon zasjedanja Ustavotvorne skupštine BiH koja je prihvatila Sporazum iz Daytonu. Tom sam prigodom primio placu od 1. travnja 1992. do 20. listopada 1993. Placu sam primio u njemačkim markama, i to mjesečno po dvije njemačke marke.

Na dan moje smjene (20. listopada 1993.) Predsjedništvo donosi Odluku³⁵ kojom se za članove Predsjedništva biraju:

1. dr. Nijaz Duraković, iz reda Muslimana i
2. dr. Ivo Komšić i Stjepan Kljuić, iz reda Hrvata.

Prepostavljam da je Nijaz Duraković izabran umjesto Fikreta Abdica, dr. Ivo Komšić umjesto mene, a Stjepan Kljuić umjesto Mire Lasića. Pod pretpostavkom da su izabrani na pravno valjan način, a misli, Duraković i Komšić izabrani su kao sjedeći po rezultatima glasova na izborima s kraja 1990. godine. Međutim, Kljuić nije mogao ponovno doći u Predsjedništvo jer je osobno dao ostavku koja je prihvaćena Odlukom Predsjedništva od 10. studenoga 1992. To je najdrastičniji primjer kršenja Ustava referendumske RBiH i Poslovnika o radu Predsjedništva iz 1991. Kljuićevo vraćanje u Predsjedništvo najveći je dokaz postojanja MRBiH pod krikom RBiH. Stjepan Kljuić i Ivo Komšić ispred hrvatskoga, a Mirko Bejanović i Tajana Ljuić Mijatović ispred srpskoga naroda postali su članovi Vrhovnoga zapovjedništva Armije BiH i sudionici su lažnoga predstavljanja muslimanskoga Predsjedništva kao Ratnoga predsjedništva referendumske RBiH pred domaćim i inozemnom javnošću. Tako je Predsjedništvo MRBiH popunjeno, uz članove iz muslimanskoga naroda, članovima iz opozicijskih stranaka prema izborima iz studenoga 1990. koji su imali prebivalište u Sarajevu. Svi članovi Predsjedništva MRBiH bili su istaknuti članovi Šaveza komunista tadašnje Jugoslavije, odnosno BiH (izuzev Izetbegovića) i kao takvima je odgovarala politika SDA, odnosno Alije Izetbegovića glede un-

³⁵ Odluka je objavljena u istom Službenom listu RBiH.

tarnjega uređenja BiH, u čemu su ga svesrdno podržavali, a on ih je zato dobro nagrađivao iz riznice SDA.

U svezi s pokušajima i kasnijim nelegalnim i nelegitimnim mojim smjenjivanjem iz Ratnoga predsjedništva (Predsjedništva BiH) početkom listopada 1993. dao sam za javnost sljedeću izjavu: „1. Izjavom od 3. kolovoza 1993. godine, koju sam potpisao zajedno s gospodom Lasićem i Akmađićem u Zenevi, jasno sam dao do znanja razloge svoje apstinencije iz rada Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Podsjećam da su ti razlozi bili i ostali kako je navedeno:

„Mi predstavnici hrvatskog naroda u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine odlučili smo ne sudjelovati u radu Predsjedništva dok ne prestanu napadati muslimanske vojske – Armije BiH – protiv hrvatskog naroda središnje Bosne i sjeverne Hercegovine, jer je Predsjedništvo Vrhovni zapovjednik te vojske?‘

Dakle, ja kao legalni i legitimno, neposredno izabrani predstavnik hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini 18. studenog 1990. nisam dao ostavku, niti je izborno tijelo zahtijevalo moj opoziv. To su jedina dva načina po Ustavu Republike Bosne i Hercegovine i Poslovniku o radu Predsjedništva koja omogućuju odlazak s ove funkcije. Niti jedan od njih nije ispunjen. Stoga, uzurpiranje moga položaja jest protuustavno i de facto i de iure nelegalno.

2. Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine, kao politička stranka pobjednica na prvim demokratskim izborima, i jedini izraz političke volje hrvatskog naroda, ima suvereno i autonomno pravo zastupanja hrvatskih interesa u Bosni i Hercegovini. Nikakve druge paralelne organizacije to pravo nisu ostvarile demokratskim putem.

3. Sve paralelne udruge koje na demokratski način pokušavaju supstituirati moje članstvo u Predsjedništvu, koje je zamrznuo zbog agresije na hrvatski narod i njegovo pravo u Bosni i Hercegovini, izravno se stavljaju u službu oligarhijsko nepolitičkih snaga. Svaki takav angažman je otvorenica izdaja ukupnog hrvatskog nacionalnog bika Bosne i Hercegovine.

4. Sukladno navodima moje izjave od 3. kolovoza 1993. godine, ja ću nastaviti obnašati svoju dužnost člana Predsjedništva i time pomoći uspostavi i restituciji demokratskog civiliziranog ustroja države Bosne i Hercegovine te očuvanju legitimiteta i legaliteta hrvatskih nacionalnih interesa i prava u Bosni i Hercegovini čim prestanu razlozi koji su doveli do moje apstinencije u radu Predsjedništva.

5. Teneljni interes hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini je pravedan i sveprihvatljiv. Nema pravednog rata i nepravednog mira u Bosni i Hercegovini. Tako postavljena dvojba je umjetna. Irazim odmah bezuvjetan prestanak napadnih djelovanja i povlačenje muslimanske vojske s okupiranih hrvatskih prostora kao temeljni preduvjet očuvanja legitimiteta i legaliteta demokratske institucije koju predstavljam."

Navedena izjava dostavljena je preko HINE i HABENE svim dnevnim listovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Ni ona nije bila dovoljna Izetbegoviću i njegovim istomišljenicima da me 20. listopada 1993. ne opozovu s dužnosti člana Predsjedništva RBiH.

Prema Poslovniku o radu Predsjedništva SRBiH iz 1991., sve uredbе sa zakonskom snagom koje je donijelo Ratno predsjedništvo trebala je (ne)potvrditi Skupština RRBiH na svom prvom ponovnom zasjedanju i to kao prvu točku dnevnoga reda. Prvo ponovno zasjedanje Skupštine, koja su činili zastupnici hrvatskoga i muslimanskoga naroda, sada kao Ustavotvorna skupština Federacije BiH, sastala se u Sarajevu 30. ožujka 1994. Tim zasjedanjem predsjedavao je Miro Lazović umjesto Marijofa Ljubića koji je predsjedavao posljednjom sjednicom Skupštine RBiH 15. ožujka 1992., koja je održana također u Sarajevu. Ovo je još jedna potvrda da je Predsjedništvo MRBiH krajem 1992. ili početkom 1993. iz Ratnoga predsjedništva snijemilo Marijofa Ljubića, a uključilo Izetbegovićeva poslušnika Mira Lazovića u svojstva predsjednika Skupštine RBiH. Muslimanski zastupnici na čelu s Mitrom Lazovićem pripremali su dnevni red za sjednicu. Umjesto

da (ne)potvrđivanje uredbа sa zakonskom snagom koje je donosilo Ratno predsjedništvo, odnosno Predsjedništvo MRBiH, stave kao prvu točku dnevnoga reda, oni su ga stavili kao posljednju. Kada se doslo do rasprave i glasovanja o toj točki, zastupnici hrvatskoga naroda napustili su zasjedanje pa su ovu točku dnevnoga reda usvojili samo zastupnici muslimanskoga naroda. Prema tome, sve uredbе sa zakonskom snagom koje je donijelo Ratno predsjedništvo RBiH, odnosno Predsjedništvo MRBiH, postale su za hrvatski narod u BiH mrtvo slovo na papiru.

4. Hrvatska Republika Herceg-Bosne (HRHB)

4.1. Osnivanje Hrvatskoga vijeća obrane (HVO-a)

Nekako u isto vrijeme kad je Izetbegović formirao teritorijalnu obranu koja se sastojala uglavnom od muslimanskih pripadnika Zelenih beretki i Patriotske lige utemeljeno je Hrvatsko vijeće obrane (HVO). Točnije, to se dogodilo u Mostaru 8. travnja 1992. Bosanskohercegovački Hrvati nisu imali povjerenja u Teritorijalnu obranu jer je njezin naziv podsjećao na bivšu Jugoslaviju i jer su se neki njezini visoki zapovjednici borili na strani JNA u ratu protiv Hrvatske, pa kao takvi nisu mogli dobiti povjerenje hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini. HVO je osnovala Hrvatska zajednica Herceg-Bosna. Bosanskohercegovački Hrvati nisu imali izbora – morali su se organizirati kako bi obranili sebe i područja koja su nastajali. Svesni nemoi legalne vlasti SRBiH, posebno raspada njezina obrambenog sustava, na izvanrednoj sjednici održanoj 8. travnja 1992. HZHB donosi: "Odluku o formiranju Hrvatskog vijeća obrane". Na terenu je već postojao određen broj vojnih jedinica bosanskohercegovačkih Hrvata pod različitim imenima, a radili su i općinski krizni stožeri. Među-

obranu BiH. Međutim, muslimanska strana nije prihvatila ni jedno ni drugo, nego je krivotvorila ustavne odredbe prilagodavajući ih svojim naumima u stvaranju unitarne, odnosno „građanske“ republike. Tako je nestala referendumska Republika Bosna i Hercegovina prije nego što je i zaživjela SDA s Izetbegovićem na čelu, pod plaštem Ratnoga predsjedništva, osniva Muslimanko ratno predsjedništvo MRBiH koje poduzima mjere obrane muslimanskoga pučanstva, a potpuno zanemaruje obranu hrvatskih krajeva u BiH. U takvoj situaciji HZHB 8. travnja 1992. ustrojava Hrvatsko vijeće obrane kao oružanu snagu hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini, a Predsjedništvo HZBH, kao mjezinu zakonodavno tijelo, osniva 15. svibnja iste godine izvršnu vlast i organe uprave, kako na razini HZHB tako i u općinama koje su bile pod nadzorom HVO-a, a 17. listopada 1992. osniva okružna vojna tužiteljstva, okružne vojne sudove, odjeljenja Vrhovnoga suda BiH i republičkoga javnog tužiteljstva.

1.2. Sporazum Tuđman-Izetbegović

Bilo je sve očiglednije da će ubrzo doći do sukoba između HVO-a i TO-a, odnosno Armije BiH. Da bi se to spriječilo, došlo je 21. srpnja 1992. do sporazuma između dr. Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića. Dogovoreno je da će buduće uređenje BiH polaziti od načela jednakopravnosti triju konstitutivnih naroda i da će se temeljiti na konstitutivnim jedinicama. Također je dogovoreno da će se surađivati na području gospodarstva i financija, industrije i energetike, voda i okoliša, obnove života na područjima koja su pod obostranom kontrolom u BiH, rada, socijalne politike, zdravlja, obrazovanja, znanosti, kulture, unutarnjih poslova i pravosuđa, zbrinjavanja izbjeglica i prikupljanja humanitarne pomoći. U Sporazumu je posebice istaknuto sljedeće: „Oružani dio Hrvatskog vijeće obrane sastavljeni je dio jedinствennh oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine. Hrvatsko vijeće obrane će imati svoje predstavnike u zajedničkom zapovjedništvu Oružanih snaga Bosne i Hercegovine.“ Dalje je rečeno da će se civilna vlast koja je nastala u ratnim uvjetima u sklopu HVO-a uskladi

s ustavno-pravnim poretkom RBiH. Sporazumom je omogućeno obostrano sjećanje dvojnoga državljanstva.

Kao legitiman i legalan član redovnoga i Ratnoga predsjedništva RRBiH provjerio sam na terenu srednje Bosne kako se provode odredbe Sporazuma Tuđman-Izetbegović. Organizirao sam sastanke s predstavnicima hrvatskoga i muslimanskoga naroda, i to: u Zenici 30. i u Fočnici 31. srpnja, u Jablanici 1., u Kakmju 6. i u Žepču 7. kolovoza 1992. godine. Na svim sastancima u navedenim mjestima predložio sam da se razgovora o sljedećim zaključcima:

- da se zamrznu sve tenzije po općinama i regijama između Hrvata i Muslimana
- da se u tisku, na radiju i televiziji prestane širati mržnja i razdor između Muslimana i Hrvata
- da se predstavnici SDA i HDZ-a što češće sastaju i da se na tim sastancima rješavaju svi međunarodni sporovi
- da se predstavnici stožera HVO-a i TO-a često sastaju i rješavaju sve nastale probleme u vezi s vojnim pitanjima
- da se uspostavi stalna veza, osobito na rubnim područjima u dodiru s neprijateljem
- da sve općine središnje Bosne daju na raspolaganje građevinske strojeve za izgradnju „Puta spasa“ (Rama/Prozor – Tomislavgrad i Jablanica – Tomislavgrad).

Predložene zaključke podržali su predstavnici obaju naroda na svim sastancima. Međutim, ta je podrška od predstavnika muslimanskoga naroda važila samo dok se ne bismo razišli. S pojedinačnih sastanaka istaknut tu samo ono što je tamo posebno uočeno.

Na sastanku u Zenici od predstavnika hrvatskoga naroda doznao sam da su sva društvena poduzeća pretvorena u državna i stavljena pod kontrolu TO-a. U tim poduzećima bio je zaposlen pokoji „podobni“ Hrvat, ali bez preporuke HDZ-a. Još je gore stanje bilo u upravnim tijelima i policiji: Moja kći Gordana, diplom. metalurgije, već je u to vrijeme bila poslana na čekanje, a to

ga naroda u BiH predložili Miru Lasića u Ratno predsjedništvo RBiH. Od svih zaključaka s toga sastanka u praksi su uspostavljena samo međusobna veleposlanstva, a Miro Lasić kooperiran u Ratno predsjedništvo. Ostvarenje ostalih zaključaka otežavali su Izetbegović i SDA.

1.3. Odnosi prema JNA

Hrvatsko i muslimansko stajalište o JNA bilo je različito tijekom 1991. i u prvoj polovici 1992. godine. Za bosanskohercegovačke Hrvate sukobi s JNA počeli su 6. svibnja 1991. u malome selu Pologu, dok je Ratno predsjedništvo RBiH, odnosno Muslimansko ratno predsjedništvo BiH agresorom na Bosnu i Hercegovinu proglasilo Srbiju i Crnu Goru zajedno s JNA tek u lipnju 1992., dakle godinu dana kasnije.

Tijekom ljeta 1991. Izetbegović se priklonio srpskoj strani pokrenuvši preko tajne diplomacije „historijski sporazum“, odnosno „beogradsku inicijativu“. Prema tom sporazumu dogovoreno je da Srbi ostaju ravnopravni u Bosni i Hercegovini, a Bosna i Hercegovina ostaje ravnopravna u Jugoslaviji. Dakle, Muslimani u BiH, Sandžaku, Kosovu, Crnoj Gori i Makedoniji ostaju u jednoj državi. Međutim, od toga se sporazuma odustalo pod pritiskom frakcije iz Zagreba, jer su se sjetili što je sve dogovarano u Iranu, Saudijskoj Arabiji, Hrvatskoj i u BiH.

Krajem ljeta 1991. Izetbegović je održao tajni sastanak (bez znanja hrvatskih članova Predsjedništva) na Ohridskom jezeru s Kadivievcem i Adžićem. Sastanku je prisustvovao i Vasiljević, šef obavještajne službe u JNA (KOS). Vrhlo brzo nakon toga sastanka Izetbegović je dao službenu izjavu u vidu predloga da se osnuje nova Jugoslavija u obliku konfederacije kombinirane s federacijom. Govorio je da JNA nije protiv nas, da je za nas, da će braniti BiH itd.

U jesen 1991. godine članovi Predsjedništva SRBiH nekoliko su puta vodili razgovore u Sarajevu s generalima JNA na čelu sa Saveznim sekretarom za narodnu obranu Veljom Kadivievcem.

Na službenim sastancima razgovori su se više-manje vodili o za ono doba nevažnim pitanjima (o slanju regnuta u ročni sastav iz hrvatskoga i muslimanskoga naroda, o proizvodnji vojne opreme i naoružanja i tvornicama koje su bile locirane u BiH itd.). Nakon svakoga sastanka Izetbegović bi u svoj kabinet pozvao Kadivjevića gdje bi u zasebnim razgovorima ostali najmanje jedan sat. Za to vrijeme mi ostali članovi Predsjedništva vodili bismo neformalne razgovore s ostalim generalima JNA. O čemu bi Izetbegović i Kadivjević razgovarali, nikada misno bili informirani.

Kao članovi Predsjedništva Bijana Plavić, Eijup Ganić i ja vodili smo 20. rujna 1991. razgovore u Beogradu s admiralom JNA Stanetom Brovetom. Trebali smo mu prenijeti zaključak Predsjedništva SRBiH o povlačenju vojnih snaga JNA (otprilike 50.000) koje su u Bosnu i Hercegovinu došle iz Srbije i Crne Gore bez znanja i odobrenja Predsjedništva BiH. Ove su se snage trebale povući istim putem kojim su i došle, a ubuduće ne bi smjele prelaziti bosanskohercegovačku granicu bez prethodne suglasnosti Predsjedništva BiH. U dijalogu s Brovetom Eijup Ganić prvi dio zaključaka nije ni spomenuo. Dakle, složio se s ostankom jedinica JNA u BiH koje su ionako bile stacionirane pretežno na hrvatskim područjima u BiH (u Mostaru, Kupresu, Bosanskomu Brodu, Derventi i drugim mjestima).

U jesen 1991. ministar unutarnjih poslova u Vladi SRBiH Alija Delimustafić dogovorio je, bez znanja hrvatskih predstavnika u Vladi i Predsjednistvu, sa šefom KOS-a generalom Aleksandrom Vasiljevićem raspored vojne policije JNA na svim ključnim prometnicama BiH koja je mogla kontrolirati sva vojna i civilna vozila kao i civilne i vojne osobe. Tim je dogovorom Bosna i Hercegovina praktično bila predana u ruke JNA koja je u to vrijeme već bila pod apsolutnom kontrolom Slobočkana Miloševića. Taj dogovor nije se mogao primjenjivati na terenu BiH koji je bio pod kontrolom HVO-a.

U BiH su bile velike količine pješadijskoga i artiljerijskoga naoružanja. Sanno u Sarajevu bilo je devet vojniarni od kojih osam

jem 1991. i početkom 1992. godine sredinije pitanje za BiH bilo je njezino buduće ustavno uređenje. To je kasnije postala osnova svih napora međunarodne zajednice za stvaranje mirovnih planova o BiH.

Prvi međustranački razgovori o budućem državopravnom uređenju Bosne i Hercegovine s Europskom zajednicom organizirani su početkom veljače 1992. Razgovori su se odnosi na predloženi plan Europske zajednice koji je nazvan po vođi europske pregovaračke delegacije, portugalskom veleposlaniku Joseu Cutileiru – Cutileirov plan. Već je u tome planu bilo predloženo da BiH bude neovisna država sastavljena od triju konstitutivnih jedinica, dakle ne unitarna država kakvu je zagovarao SDA u svom političkom programu prije demokratskih izbora iz 1990. godine. Taj je plan Izetbegović prvo prihvatio, ali je ubrzo pod pritiskom snažne frakcije iz Zagreba od njega odustao.

Razgovori o mirovnom procesu za BiH nastavljeni su u Ženevi i trajali su od rujna 1992. do ožujka 1994. Prvi dio razgovora odvijao se pod pokroviteljstvom predstavnika UN-a Carusa Vancea i predstavnika EZ-a Davida Owena. Drugi dio razgovora odvijao se pod pokroviteljstvom predstavnika UN-a Thorvalda Stoltenberga i predstavnika EZ-a Davida Owena.

U prvome dijelu razgovora predložena su četiri dokumenta: Sporazum o BiH, Sporazum o miru u BiH, Zemljovid provincija i Sporazum o prijelaznim rješenjima. Sva četiri dokumenta nosili su jedan naziv: Vance-Owenov plan. I taj je plan predviđao da Bosna i Hercegovina ostane u svojim međunarodnim granicama, ali kao decentralizirana država triju konstitutivnih naroda sa 10 provincija i to za svaki narod po tri provincije te štrajevom kao zasebnom provincijom. Izetbegović je dugo zatezao s potpunijem predloženoga plana koji je, ipak, potpisao krajem ožujka 1993. Međutim, kada je hrvatska strana u travnju predložila realizaciju toga plana, mušlimanska strana izazvala rat između ovih dvaju bosanskohercegovačkih naroda. U svezi s tim Charles R. Schrader piše: „Iranskom napadu ABiH u Lavanskoj dolini prethodili su brojni incidenti koji su podstjecali na kla-

sirne 'Specnaz' operacije iz sovjetske ili jugoslavenske ofenzivne doktrine – upravo i ti incidenti jasno pokazuju da je, suprotno uobičajenom mišljenju, Armija BiH-a započela borbe u srednjoj Bosni 16. travnja 1993., a ne HVO. (...) Tijekom prva dva tjedna travnja, stalno je rastao broj manjih incidenata i sukoba između Muslimana i Hrvata. Tada, neposredno uoči muslimanske ofenzive, dogodila se dva ozbiljna incidenta koji su imali sva obilježja klasične 'Specnaz' operacije: do otmice trojice časnika HVO-a i njihova vozača blizu Novog Travnika 13. travnja i do tragičnog uhićenja Živka Totića, zapovjednika HVO-ve brigade 'Jure Francetić' iz Zenice, ujutro 15. travnja. (...) Dva su dodatna incidenta dogodila u danima neposredno uoči napada ABiH 16. travnja i oba su bila mnogo ozbiljnija i mnogo su jasnije podsjećala na klasičnu operaciju obezglavlivanja neprijateljskog zapovjednog i nadzornog sustava. Na prilazima Novom Travniku, mudžahedini su oteli četvoricu pripadnika brigade 'Štepan Tomašević' – bili su to Vlado Slišković, zamjenik zapovjednika brigade, Ivica Kambić, časnik SIS-a, Zdravko Kovač, obavještajni časnik i vozač, Mirko Jurećević. (...) U ornitarskoj skupini bila su četiri mudžahedina: Abu Hamzed iz Tunisa kao vođa, te Abu Zato, također iz Tunisa, Abu Mina iz Egipta i Abu Aluaz iz Saudijske Arabije. Pomagalo im je dvadesetak do tridesetak lokalnih Muslimana. (...) Petnaestog travnja ujutro, u 7:50 sati, zapovjednik brigade HVO-a 'Jure Francetić' Živko Totić uhićen je u zasjedi na putu do svog stotera. Četvorica njegovih tijelohranitelja i jedan prolaznik bratinalo su ubijeni, a Totiću se gubi svaki trag. Zasljeđa, za kojeg se kasnije utvrdilo da su je postavili mudžahedini, imala je sve oznake 'spenaz' operacije obezglavlivanja i u tom je smislu uspjela. (...) Tri časnika brigade 'Tomašević' i njihov vozač, kao i Živko Totić, kasnije su razmijenjeni za jedanaestoricu mudžahedina i muslimanske vozače koje je HVO uhitio između 16. veljače i početka travnja 1993. godine. (...) U ranim jutarnjim satima 15. travnja ABiH počinje napad na položaje HVO-a na planini Kubber sjeverno od Busovače. Tri su vojnika HVO-a ubijena...¹⁶

¹⁶ SCHRADER, Charles R. *Muslimansko-hercegovački građanski rat u srednjoj*

situaciju. Budući da me je Predsjedništvo BiH, zajedno s Ejupom Ganićem, zadužilo za podršku srednje Bosne, često sam otkom putovao. Zadatak mi je, između ostalog, bio da poradim na izbjegavajuju sukoba između HVO-a i Armije BiH. Spomenut ću samo neka putovanja.

Nakon Sporazuma Tuzlan–Izbežević, u kolovozu 1992. obišao sam sva veća mjesta u srednjoj Bosni gdje sam nastojao oko izbjegavanja sukoba između HVO-a i Armije BiH. U tome nastojanju nisam dobio podršku koliga iz Ratnoga predsjedništva Izbeževića i Ganića. Moja posljednja nastojanja oko sprečavanja otvorenih sukoba dviju vojski bila su u ožujku 1993. U dogovoru s Ejupom Ganićem prisustvovao sam u Zenici 2. i 3. ožujka 1993. sastanku između HDZ-a i HVO-a s jedne i SDA i Armije BiH s druge strane. Iz Mostara za Zenicu putovao sam u pratnji Arifa Pasalića, zapovjednika Četvrtoga korpusa Armije BiH, bojnika Jasmina Iganjica, tadašnjega vojnog savjetnika Alibe Izbeževića i Valentina Čorica, zapovjednika Vojne policije HVO-a s njihovim telesnim osiguranjem. Sastanak je održan u hotelu Internacional u organizaciji UNPROFOR-a i europskih promatrača. Sastankom je predsjedavao francuski veleposlanik Jean-Pierre Thebaud. S hrvatske strane sastanku su prisustvovali, osim mene, pukovnik Tihomir Blaskić i četni ljudi zeničkoga HDZ-a. S muslimanske strane bili su prisutni zapovjednici I., II. i III. korpusa Armije BiH te lokalni četnici SDA. Sastanku nisu prisustvovali Ejup Ganić i Arif Pasalić koji je zajedno sa mnom doputovao iz Mostara s istom namjerom. Zašto Ganić nije bio prisutan? Pretpostavljam da je bio upoznat s pripremljenim planom o uništavanju HVO-a i prevratnima kontrolne nad četvrtim prostorom srednje Bosne i da je sastanak u Zenici bio samo krinka za ostvarenje tih ciljeva. Na sastanku je izvršena analiza politike i vojne situacije u srednjoj Bosni. Zaključeno je da su sve veći sukobi između HVO-a i Armije BiH i da mogu poprimiti velike razmjere ukoliko se s obje strane ne bude utjecalo na njihovo smirivanje.

S ministrom unutarnjih poslova BiH dogovorio sam se oko ponovnoga sastanka na istu temu koji bi se trebao organizirati u Zenici 26. ožujka 1993. Iz Mostara za Zenicu krenuo sam sa službenim vozacem, bez pratileg kao i u prethodnome putovanju. Na punktovima HVO-a nisu me zaustavljali, dok su me već na prvom punktu Armije BiH ispred Jablanice zaustavili i sproveli u policijsku postaju u Jablanici. Nakon uspostave telefonske veze s ministrom Pusićem izdali su mi propusnicu za punktove Armije preko Prozora – Rame, Novog Travnika do Zenice i natrag.

Sastanak je ponovno održan u hotelu Internacional u organizaciji UN-a i EZ-a. Prema telefonskom dogovoru i na ovaj sastanak trebao je doći Ejup Ganić iz Sarajeva, ali to se ni ovoga puta nije dogodilo. S hrvatske strane ponovno smo bili pukovnik Blaskić, predstavnici HDZ-a iz Zenice i ja. S muslimanske strane prisustvovali su zapovjednik III. korpusa Armije BiH Enver Hadzihasanović sa suradnicima i muslimansko lokalno četništvo. Na sastanku je izvršena analiza dogovorenih mjera od 2. i 3. ožujka. Zaključeno je da od tih mjera ništa nije urađeno, nego da se stane još više pogoršano. Blaskić je tom prigodom argumentirano dokazivao da se Armija BiH sprema za napade velikih razmjera na hrvatska područja iznoseći raspored pojedinih brigada Armije BiH od Kriševa i Kiseljaka do Travnika i raspoređivanje brigada prema Varešu i Žepču.

I ovoga smo se puta dogovorili o mjerama koje su trebale utjecati na izbjegavanje rata između HVO-a i Armije BiH. Između ostalog je dogovoreno da će se organizirati zajednička ophodnja između Busovače i Kiseljaka u kolima – transporterima UNPROFOR-a. Hrvatskoj je strani taj zaključak odgovorio jer je Armija BiH prekinula taj putni pravac u Kačunima, najoš između Busovače i Kiseljaka. I od tih zaključaka nije bilo ništa jer je ubrzo došlo do općega rata između HVO-a i Armije BiH.

govorima Armija BiH je nastavila napadati i Bosni i Hercegovini. U lipnju 1993. vodile su du Armije BiH i HVO-a na području srednje i, der piše: „Sestog lipnja zapovjednik britanske UNPROFOR-a u Lašvanskoj dolini sastao se sa čeg korpusa ABiH-a Enverom Hadžihasanovićem. On je nagomilane probleme u travničkom području i vrlo tvrde stavove, Hadžihasanović je rekao da je preraslo 'u otvoreni građanski rat'. Muslimanovanje preostalo gotovo kao jedina alternativa. tanski dužnosnici UNPROFOR-a izvjestili su da nije spremna obuzdavati se i namjerava poduzeti u dolini Lašve'. Sljedeći sastanak predviđen s ovnikom Blaškićem, zapovjениkom OZSB-a, je odbio sudjelovati, smatrajući kako je 'pre- (...) Bez prethodnog upozorenja, musliman- apovjedništvom Mehmeda Alagića udarile su na kadašnjeg saveznika. U roku od 72 sata broj- ge HVO-a predale su se ili su potisnute preko Srbi (...) i Treća bojna 7. muslimanske motonuli su u napad izravno u pozadinu postrojbi de frontu prema Srbima. (...) Najžešći napadi, njia, rezultirali su smrću 24 vojnika HVO-a i Ne mogavši izdržati borbe od kuće do kuće, a da dovedu pojačanja i opskrbe, snage HVO- njega probile su se kroz srpske crte obrane i „ zajedno s nekoliko tisuća hrvatskih civila. izbila snage HVO-a i osigurala svoje ciljeve a, ABiH je krenula u ozbiljan napad na sna- ņju Novog Travnika. (...) U operacijama 14. i čistila hrvatska sela sjeveroistočno od Novog

za položaje oko Novog Travnika nastavila i u srpnju, crta sukoba nebitno se pomicala.”⁵²

Borbe između Armije BiH i HVO-a vodile su se u lipnju 1993. i u Hercegovini, posebice u i oko Mostara. Ovdje spominjem napad ABiH na vojarnu „Tihomir Mišić” – Sjeverni logor, Bijelo Polje i sam grad Mostar. U Bijelom Polju su 30. lipnja s leda napali pripadnike HVO-a dotadani njihovi suborci Muslimani.

U lipnju 1993. došlo je do velike diplomatske i političke aktivnosti u svezi sa sukobima u BiH, posebice s ratom između Muslimana i Hrvata. Navest ću samo neke. Pismo dr. Franje Tuđmana Boutrosu Ghaliju od 3. lipnja u kojem se, između ostaloga, u svezi s BiH kaže: „... 3. Dramatična situacija u Republici Bosni i Hercegovini također se pogoršava, vode se borbe, uz veliki broj vojnih i civilnih žrtava, a sve su učestalije i žrtve među pripadnicima humanitarnih organizacija i vojnicima UNPROFOR-a. Ne poštuju se uspostavljeni humanitarni koridori i usprkos svim naporima međunarodne zajednice, humanitarna pomoć ne stiže redovito na odredišta... b) U svezi sa situacijom u BiH i neosnovanim optužbama da je Hrvatska umiješana u unutarnje borbe u BiH, predlažemo da UNPROFOR poduzme učinkovitu kontrolu i osiguravanje svih granica BiH. To znači da prihvaćamo da se u sklopu kontrole svih granica između Republike Bosne i Hercegovine vrši i međunarodna kontrola čitave granice između Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine, a ne samo onih koje se odnose na područja uz UNPA. Uvjeren sam da kontrola granica neophodan i ključni korak radi okončanja agresije i rata i postizanja mirnog rješenja slijedom rezolucija Vijeća sigurnosti.”⁵³

Nakon pada Travnika i njegove okolice u ruke ABiH predsjednik HZHB Mate Boban poslao je 7. lipnja supredsjedateljima Međunarodne konferencije, UNPROFOR-u, State Departmentu,

vine u Republici Hrvatskoj pismo sljedećega sadržaja: „U travničkoj je općini dramatično. Hrvatsko je pučanstvo iz Paklareva, Ovcareva i Jankovića protjerano, te na prostoru od Travnika do Turbeta nema više Hrvata. U samome je gradu blokirano oko 350 Hrvata u nekoj vrsti logora, a izvrgnuti su svakovrsnoj torturi, masakru uz strijeljanja.

Muslimanske snage nakon prestrojavanja napadaju na potezu Dolač n/L.-Polje S. Gavrančića prema Vitezu i Novom Travniku, uz strahovitu vatru iz minobacača, haubica, protuzrakoplovnih strojica i topova te tenkova s tri strane. Puk se panično povlači u zbjegovima prema Vlašiću. 3500 Hrvata civila čeka na evakuiranje. Muslimanske se snage pojačavaju iz drugih općina. Sela u travničkoj okolici, napučena Hrvatima, Muslimani pale i sravnjuju sa zemljom, a civilno pučanstvo ubijaju...”⁵⁴

Ratno predsjedništvo RRBiH (bez Izetbegovića i Ganića), čijim sam sjednicama predsjedavao, preselilo se 12. lipnja iz Zagreba u Ženevu. To je učinjeno na sugestiju lorda Owena s čime se nisu složili spomenuta dva člana. Na prvoj svojoj sjednici održanoj 13. lipnja izdali smo zapovijed o zaustavljanju sukoba između ABiH i HVO-a. Ta zapovijed nije imala utjecaja na sukobljene strane. Na daljnjim našim sjednicama, uz prisustvo lorda Owena i Stoltenberga, bavili smo se unutarnjim uređenjem BiH držeći se stalno federalnoga uređenja BiH s čim smo se usuglasili još u Zagrebu. Osim toga razmatrali smo i konfederalno uređenje BiH koje je bilo na stranačkom pregovaračkom stolu između HDZ-a, SDA i SDS-a. Na sastanku s ministrima vanjskih poslova Velike Britanije, Danske i Belgije održanom 26. lipnja u Bruxellesu Predsjedništvo je raspravljalo o unutarnjem uređenju BiH. Ministri vanjskih poslova osobito su inzistirali na našim stajalištima o uniji triju republika u BiH. Izvijestili smo ih da smo o tome raspravljali, ali da nismo donosili nikakve zaključke dok se ne konzultiramo sa značajnim političkim čimbenicima u BiH. O konfederalnom uređenju Bosne i Hercegovine tada su u Ženevi

⁵⁴ Isto, str. 343.-344.

orbe na fojničkom području počele su 2. srpnja u muslimanske ruke 10. srpnja. Nakon osvajanja temeljito očistila grad i hrvatska okolna sela

vozu borbe su se vodile i na hercegovačkom tlu su muslimanski borci pokušali 1. srpnja napadati HVO-a iz brigade „Knez Domagoj”, ali im nakon napada na sela na području Konjice (Juriće, Ljubunce, Uskoplje, Doljane). Cijelo područje vodile u Mostaru i njegovoj okolici.

u travnju 1993. nije izostala ni politička i diplomatska podrška uz sukob između ABiH i HVO-a. Tako je 10. srpnja u zgradi bosanskohercegovačke vlade u Zagrebu, ali ovoga puta sa supredsjedateljem Wolfgangom Toltenbergom. Na tome se sastanku, između ostalog, govorilo o ponovnom odlasku članova u Ženevu, što je odbijeno, ali još uvijek bez Izetbegovića i Ganića. S obzirom na razvoj vojne situacije u korist ABiH a na štetu HVO-a u srednjoj Bosni, Izetbegović nije bio zadovoljan. Ratnom predsjedništvu RBiH, posebno kad je u pitanju prisustvo supredsjedatelja. Da je tomu dokaz i sljedeći tekst: „Zestoki napadi muslimanskih snaga 10. srpnja na Vitez, Busovaču i Novi Travnik. Iz svačke brigade HVO 'N. Š. Zrinski' javili su zapovjedniku Izetbegoviću da munjevitim akcijama napadaju spomenutim gradovima jer je to vrlo značajno u Ženevi. Napadano je i Bugojno, u Fojnici i Travniku, a 212 ih je zatočeno, te etnički očišćena 22 općine.” 24. srpnja: „Sukobljene strane u Mostaru od nedjelje obustaviti ofenzivna djelovanja.

Početkom kolovoza Izetbegović je odlučio otputovati u Ženevu s ostalim članovima Ratnog predsjedništva, ali ovoga puta bez Ejupa Ganića. Razgovori koje je vodilo Ratno predsjedništvo na svojim sjednicama u Ženevi uz i bez prisustva supredsjedatelja opisani su na str. 254-264 ove knjige.

Hercegovački franjevci na čelu s provincijalom fra Dragom Toljom obratili su se 31. srpnja 1993. Predsjedništvu Republike Bosne i Hercegovine, vrhovništvu Republike Hrvatske, Europskoj zajednici, Organizaciji ujedinjenih naroda, Svetom Ocu papi Ivanu Pavlu II. sljedećim vapajem: „Zaustavite odmah bez ikakvih prethodnih uvjeta, ovaj u našoj patničkoj povijesti nezapamćeni rodolomni rat u Bosni i Hercegovini, ubijanje nevinog civilnog pučanstva, progon sa stoljetnih ognjišta, etničko pustošenje, rušenje gradova i sela, vjerskih i kulturnih spomenika...! Mir je moguć na ovim prostorima, kao i podnošljivost i suživot naroda i vjera. To najbolje potvrđuju duga razdoblja mirnog suživota tijekom zajedničke nam povijesti. Zbog toga poduzmite sve, vi to možete i ničim se ne možete ispričati, da se u Bosni i Hercegovini uspostavi pravedan politički poredak, koji će vratiti trajan mir na ove prostore, što je temeljna vrednota za svakog čovjeka, za svaki narod i za svaku vjeru. (...) Na Širokom Brijegu, na grobovima tridesetorice franjevačkih mučenika, 31. srpnja 1993., u prigodi molitvenog susreta mladih.”

Biskupski sabor Vrhbosanske metropolije koji je održan u Mostaru 2. kolovoza 1993. u sastavu mons. Vinka Puljića, nadbiskupa i metropolita vrhbosanskoga, mons. Franje Komarice, biskupa banjalučkoga, i mons. Ratka Perića, biskupa mostarsko-duvanjskoga i stalnoga administratora trebinjsko-mrkanjskoga, pridružio se vapajima mnogih drugih crkvenih ustanova iz domovine i svijeta za sprječavanje ratnoga pustošenja i etničkoga čišćenja. Biskupski sabor molio je da se etnički pustošenja zaustave

350.000 vjernika koji su protjerani iz svojih župa zajedno sa svojim pastirima. Oko stotinu župa zauzeto je od srpske i muslimanske vojske, od kojih je većina uništena. (...) Banjalučka biskupija, koja ima oko 120.000 katolika u 47 župa, proživljava slične nevolje. Oko 40 župa nalazi se pod srpskom, a dvije župe pod muslimanskom vlašću. Neke su od njih zasada, na žalost, bez i jednog katolika. (...) Biskupije u Hercegovini, Mostarsko-duvanjska i trebinjsko-mrkanijska, s oko 210.000 katolika u 81 župi, imale su blizu 30.000 katolika u prognostvu i izbjeglištvu, a oko 20 župa zaposjednuto je od srpskih i muslimanskih vojnih jedinica ili su pod stalnom ratnom vatrom jednih i drugih. Ponovno pozivamo sve odgovorne političke činbenike u domaćoj i svjetskoj javnosti da zauzettej porade oko pravednog rješenja sadašnjeg i budućeg života svih stanovnika Bosne i Hercegovine...⁹⁵

Ohrabreno vojnim uspjesima u srednjoj Bosni, muslimansko je vodstvo Krajem kolovoza 1993. u Ženevi reklo „NE“ Owen-Stoltenbergovu planu koji je predviđao uniju triju republika (hrvatske, muslimanske i srpske) unutar BiH. Na zahtjev političkoga vodstva ABiH je već bila pripremljena za kasno ljeto i ranu jesen osvajanje širega teritorija BiH, od Bugojna do Mostara, pod nazivom „Netreva '93“.

Krajem kolovoza 1993. u Zenici se sastalo čelnništvo Armije BiH kako bi razmotrilo stanje snaga i plan za nastavak kampanje protiv HVO-a u srednjoj Bosni i sjevernoj Hercegovini. Na tome je sastanku, između ostaloga, zaključeno da se prije otpočinjanja novih ratnih aktivnosti moraju izvršiti određene kadrovske promjene u nekim armijskim korpusima. Tako je Mehmed Alagić došao na mjesto Emvera Hadžihasanovića za zapovjednika III. korpusa čije je sjedište bilo u Zenici. Retik Lendo postao je za-povjednik VI. korpusa čiji je stožer bio u Konjicu. Selmo Cikotić postavljen je za zapovjednika IV. korpusa umjesto Arifa Pišalica. Tim su promjenama u Armiji BiH unaprijeđeni zamjenjivi i vr-doljnijašina.

⁹⁵ Kao, str. 353-354.

U rujnu 1993. muslimanske su snage krenule u napad s ciljem presjecanja glavne ceste kroz Lašvansku dolinu s dugoročnim ciljem podijele hrvatske enklave Novi Travnik – Vitez – Busovača u nekoliko manjih izoliranih džepova. Borbe su se vodile oko sela Zablja, Grabovice, Preociće – Kruštica s ciljem da se presječe cesta Nova Bila – Busovača, Čiftlika i Brankovca. ABiH se pritom usmjeravala na područje Ahmići – Sivrtino Selo – Prčić – Kratine. Muslimanske su postrojbe 23. rujna nastavile žestoke topničke i pješake napade u području Busovače, a 27. rujna ponovno su pokušale presjeći cestu u viteškom području.

U rujnu 1993. žestoke borbe vodile su se i na hercegovačkom području. Ovdje posebno treba istaknuti snažnu muslimansku ofenzivu na području Vrda, sjeverno od Mostara i u ransko-uskopljanskom kraju, unatoč popisanim sporazumu u Ženevi između dr. Franje Tuđmana i Izetbegovića. U Uzdlu je Armija BiH izvršila pokolji nad hrvatskim civilnim pučanstvom, srušila preko 30 civilnih objekata te zapalila staru crkvu sv. Ive.

Ni u rujnu 1993. nije izostala političko-diplomatska aktivnost u svezi s muslimansko-hrvatskim građanskim ratom. Početkom rujna Franjo Tuđman poslao je pismo Mati Bobanu u kojemu se obraća njemu i svim tijelima HZHB, s osjećajem duboke i povijesne odgovornosti, u trenutku koji je presudan za opstojnost i budućnost BiH. U pismu se naglašava da je RH pozdravila proglašenje HRHB kao neizbježni ishod teških i tragičnih zbivanja izazvanih prvo srpskom, a onda i muslimanskom agresijom. Upućuje se i najvažniji apel Bobanu da se u svim svojim akcijama upravlja poštivanjem ljudskoga dostojanstva, temeljnih ljudskih vrijednosti i prava te najstrožom primjenom međunarodnoga ratnog i humanitarnoga prava. Posebno se traži da se na području HRHB u zatočeničkim centrima odmah osigura humano postupanje sa zatočenicima u skladu s međunarodnim humanitarnim pravom i ženevskim konvencijama i da se osigura slobodan pristup Međunarodnom komitetu Crvenoga križa ratnim zarobljeničkim centrima. Tuđman u pismu podsjeća Bobana na njegove dotada-

nje intervencije radi omogućavanja nesmetana prolaska humanitarnih konvoja i od njega traži da ne dopusti bilo kakve zapreke u dostavljanju humanitarne pomoći svim potrebitim te da pruži svaku pomoć međunarodnim humanitarnim organizacijama i UN-u u njihovoj humanitarnoj misiji.

Početkom rujna 1993. predsjednik HRHB mr. Mate Boban i predsjednik Zastupničkoga doma HRHB Perica Jukić uputili su pismo Boutrosu Ghaliji povodom nastupa Alije Izetbegovića s delegacijom u Vijeću sigurnosti UN-a. Ghalija u pismu izvyješćuju o tome kako muslimanska strana uzima sebi za pravo da sama predviđa pregovore u rujnu i da prekida i ponovno određuje vrijeme nastavka pregovora. U pismu se govori o neprekidnoj agresiji muslimanske vojske na hrvatske prostore i pučanstvo u BiH, posebice nakon 2. i 3. rujna. Od Ghalija traže da iskoristi sav svoj utjecaj na muslimansku stranu kako bi zaustavila sve vojne napade na hrvatsko pučanstvo u BiH, što je u skladu s javno deklariranim namjerama svih triju strana na mirovnim pregovorima o BiH. Boban i Jukić uvjeravaju Ghaliju kako će i nadalje voditi samo obrambeni rat, strogo se pridržavajući načela međunarodnoga humanitarnog prava te pomagati UNPROFOR-u u provođenju njihova mandata.

U listopadu je Lašvanska dolina bila relativno mirna. Muslimanske su postrojbe izvodile tek izolirane napade. Tako su napale Guber na istočnoj strani općine Vitez te pokušale proboj na području Šantića. Bijeg oko 20.000 Hrvata ispred ABiH iz Vareša i njegove okoliče sa 130 kamiona i drugim sredstvima prema Čapljini najznačajniji je događaj u srednjoj Bosni koji se dogodio između 17. listopada i 3. studenoga 1993. Povlačenje Hrvata iz Vareša izvršeno je preko područja koja su bila pod spšskom kontrolom. U svezi s tim događajem povjerenik predsjednika RH dr. Mate Granić poslao je pismo predsjedniku Vlade RBiH dr. Harisu Siliadžiću u kojemu je izrazio duboku zabrinutost i ogorčenost vijestima o dramatičnom i tragičnom razvoju događaja u hrvatskoj enklavi Vareš. Pozvao je Siliadžića da učini sve kako bi se zaustavili daljnji napadi u srednjoj Bosni. U protivnome nastavak

muslimanskih ofenzivnih aktivnosti može imati dalekosežne posljedice na uzajamne odnose.

U Medjugorju su 4. listopada potpisali Memorandum o predvidu vatre Berislav Pušić ispred hrvatske i Alija Alikadić ispred muslimanske strane. Memorandum su potpisali i predstavnici međunarodne zajednice. U UNPROFOR-ovo ime to su učinili zapovjednik španjolskoga bataljuna u Medjugorju Luis Carvajal i njihov savjetnik za civilne poslove Albert Benabo, a u ime UN-HCRA-Jerri Hulme. U Memorandumu je naglašena zaštita civilnoga pučanstva u Mostaru i njegovoj okolini, a provedbu je trebao nadgledati španjolski bataljun. Na kraju Memoranduma stoji kako će on poslužiti kao putokaz za stabilizaciju vojne situacije i prekid vatre u Uskoplju (Gornjem Vakufu), Jablanici, Konjicu i drugim područjima.

Početkom studenoga dogodila se još jedna značajna promjena u vodstvu Armije BiH. Naime, 2. studenoga 1993. Predsjedništvo BiH smjnilo je s dužnosti načelnika Glavnoga štaba Sefera Halilovića stavivši ga na raspolaganje Štabu vrhovne komande Oružanih snaga. Prije toga, točnije 2. lipnja 1993., Predsjedništvo je ustanovilo novu funkciju – komandanta Glavnoga štaba ABiH i na tu funkciju odmah postavilo generala Rasima Delića. Zadržana je ranija funkcija načelnika GŠ sa Seferom Halilovićem na čelu. Bila je to degradacija S. Halilovića i naznaka njegova otvorenog sukoba s Izetbegovićem. O tome Halilović kaže: "... Zapravo, to je bilo nešto što sam ja očekivao. Razlika između mene i Predsjednika su bile velike i svako ih je mogao uočiti. Nas dvojica bili smo dva svijeta kada je riječ o pristupu odbrani, koncepciji i mnogim drugim bitnim pitanjima (...) očekivao sam smjenu, ali bio sam iznenađen načinom na koji je sve izvedeno. (...) Alija je neodređeno gledao negdje na vrata, olovnog izraza na licu. Prvi put sam ga vidio tako odlučnog. Gotovo da mi je bilo žao što se na taj način nije postavio kada smo u Ženevi pregovarali sa četnicima i ustašama. Tamo je bio manji od makova zrna. A ja sam, zapravo, u toj Ženevi zaključio da on jednostavno ne može biti odlučan. Toga dana sam ga vidio onakvog kakvog do tada ni-

anaga i njegovi područni zapovjednici, humanitarni put' za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu doživio je ojoj bi se teško moglo naći presedana u povijesti tih akcija.

podsjeti da je za put od stotinjak kilometara bilo više od deset dana, da su sudionici konvoja tvorenom polju, na bosanskoj zimi, bez ikakva liječnicima iz konvoja naposljetku nije dopu- ni najtežim ranjenicima u Franjevačkoj bol- , da se pucalo po običnim vozačima-dragovolj- -humanistima, svećenicima, časnim sestrama i der bih želio čuti od Vas objašnjenje zašto je : prazne kamione pri povratku, zašto je ubijen i još nekoliko osoba ranjeno, zašto je oteto 30- ona i zašto su korišteni u vojnim operacijama aga protiv HVO-a. (...) Ovakvi nedopušteni po- i i zločinačke akcije vojnih postrojba, uključu- e plaćenike – posve su suprotni ne samo našim vorima i sporazumima već i temeljnim načeli- yg ratnog prava... Jednako tako želio bih Vas još . da položaj gotovo četvrt milijuna izbjeglica i l, koji su našli utočište na teritoriju Republike b skrbi i brine Hrvatska od samog početka rata, broj volji, mogućnostima ili pak obvezama što da Republike Hrvatske, već i o raspoloženju hr- .)

potrebu i dužnost da Vas još jednom pozovem tješta svojim postrojbama naredite trenutačni i napadačkih djelovanja na području središnje rak i znak da se pregovori o kojima sam govorio dobroj vjeri."

s „Bijelim putom”, Tudman je 8. prosinca pri- ica člana Predsjedništva R BiH i člana Koordi-

neprilatelstava između Muslimana i Hrvata u BiH, o položaju Hrvata u Sarajevu, dostavi humanitarne pomoći pucanstvu u rat- tom zahvaćenim krajevima itd. Komšić je obećao da će iskoristiti svoj utjecaj u Predsjedništvu za obustavu neprijateljstava i uspo- stavu mira te izgradnju povjerenja između Hrvata i Muslimana. To što je Komšić obećao shči onome što je Izetbegović mnogo puta obećavao a nikad ispunjavao. Izetbegović je osim toga još u srpnju, kolovožu i rujnu 1993. vodio Komšića kao člana svoje delegacije po međunarodnim konferencijama kako bi svoju dele- gaciju prikazao kao multietničku i kao onu koja se jedina bori za očuvanje BiH.

Nakon ulaska Arije BiH u Vareš, Križančevo Selo i u druga područja koja su bila pod kontrolom HVO-a u Holiday-Innu i u zgradi Predsjedništva popijene su stotine boca viskija i druga pića u slavu pobjede nad „ustašama”. U vrijeme najžešćih napada muslimanske vojske na hrvatski narod u središnjoj Bosni u tzv. Ratno predsjedništvo R BiH na neustavan način ulaze Ivo Komšić i Stjepan Kljuić. Zapravo su postali članovi vrhovnoga zapovjed- ništva muslimanske vojske kako bi pomogli Aliji Izetbegoviću da pred svijetom prikaže legitimnost i multietičnost Ratnoga pred- sjedništva i da prikrije niz neustavnih radnji što ih je počinio prije i nakon formiranja Ratnoga predsjedništva R BiH. Izetbegović je na taj način osigurao potpunu poslušnost stavovima u rješavanju unutarnjih i vanjskih pitanja BiH. Preko Ratnoga predsjedništva mogao je „legalno i legitimno” provoditi svoju islamsku politiku, napose u odnosu na Hrvate u BiH, jer je za takvu politiku dobio pokriće u Komšiću i Kljuiću.

Komšić je pred Izetbegovićem dao 1. studenoga 1993. sveča- nu izjavu u kojoj, između ostaloga, izjavljuje: „Ušao sam u Pred- sjedništvo na temelju podrške (...) HDZ Sarajevo, HSSBiH, HVO Sarajevo...” Međutim, svega šest dana nakon Komšićeva primanja u Izetbegovićevo Predsjedništvo prestala je postojati jedna od

čak preimenuvan u „Lahku brigadu“). U cilju uvjeravanja Hrvata da to učine „dragovoljno“, primijenjene su i neke brutalne mjere, pa su tako pojedinci morali gutati krmice. Spaljena je i hrvatska zastava. Uhićen je zapovjednik Zelić, a torturi je podvrgnut i navedeni brigada Vulić. Više pripadnika HVO-a zatvoreno je. Izloženi su i drugim poniženjima. Stoga se velik broj mladih sarajevskih Hrvata odlučio na bijeg. Ostali su stari, a o njima opet nije imao tko skrbiti.

U samom Sarajevu, dakle pred Komisijevim nosom došlo je do tako teških povreda ljudskih prava da su čak i ombudsmeni Federacije BiH ovaj grad označili kao mjesto gdje se ljudska prava krše više negoli bilo gdje drugdje u Federaciji.

Ipak, Komšić i drugovi (Ključić, primjerice) nisu se povlačili. I dalje su sjedili u Predsjedništvu dajući mu i pred domaćom i pred svjetskom javnošću atribut multietničke institucije. To što se radilo samo o formalnoj multietničnosti i što je njihovo sjedenje u foteljama Izetbegovićeva predsjedništva zapravo bošnjačko-muslimanskim vlastima otvaralo prostor da s manje posljedica krše ljudska prava (gleda stanova, zapošljavanja, raznih pritiska, toleriranja krađa i sl.), očito je po mišljenju Komšića i drugova bilo u svrhu „ostvarenja hrvatskih strateških interesa“.⁶⁹

Početkom 1994. nastavlja se ofenziva Armije BiH u središnjoj Bosni unatoč mnogim sporazumima između hrvatske i muslimanske strane u prisustvu predstavnika međunarodne zajednice. Tako su muslimanske postrojbe 9. siječnja 1994. okupirale Buhine Kuće kod Viteza i počinile jedan od najvećih zločina nad Hrvatima u BiH. HVO je 14. veljače iste godine vratio pod svoju kontrolu Buhine Kuće. ABiH je 28. veljače započela jake topničko-pješake napade na položaje HVO-a u području Karanle i Debeloga brda na zavidovičkoj bojišnici. Na temelju sporazuma Granica i Slatkovića, u Medutinu je 24. veljače dogovorena razmjena oko tisuću hrvatskih i muslimanskih zarobljenika iz Mostara, Jablanice, Rame, Bugojna, Čapljine i Soca. Medutin, u siječnju i veljači

⁶⁹ BAN, Kristina, u: *Pravniker*, broj 4, prosinac 1995.

1994. zapaža se sve veća političko-diplomatska aktivnost između dviju zaraćenih strana u suradnji s predstavnicima međunarodne zajednice. Nazreo se prestanak muslimansko-hrvatskoga građanskog rata u BiH.

Već 4. siječnja u Beču su se sastala hrvatska i muslimanska izaslanstva. Njih su predvodili dr. Mate Grančić i dr. Haris Slijančić. Na tome je sastanku, između ostaloga, dogovoreno da Mostar bude dvije godine pod upravom EU. Tudman i Izetbegović su se sastali 9. siječnja u dvorcu Petersberg u blizini Bonna. Dogovoreno je cjelovito rješenje hrvatsko-muslimanskih odnosa koje bi vodilo potpisivanju ugovornoga sporazuma s međunarodnim važenjem. Medutin, 15. siječnja muslimanski ministar vanjskih poslova Hran Ljubijankić izjavljuje kako je dogovor iz Petersberga nevažan.

U Ženevi su 9. i 10. veljače Mate Grančić i Haris Slijančić dogovorili Zajedničku izjavu koju zbog njezine važnosti donosimo u cijelosti: „1. Obje zemlje obratit će se Vijeću sigurnosti pismima kojima će ponovno zahtijevati međunarodnu kontrolu granica Bosne i Hercegovine u cilju postizanja mirnog rješenja. 2. Dvije su se strane suglasile da se zapovjednici HVO i ABiH, generali Ante Koso i Rasim Delić, sastanu u idućih sedam dana kako bi konkretizirali postignuti dogovor o potpunom prekidu vatre između Armije BiH i HVO na svim bojištima kao prvom koraku u rješenju svih pitanja od interesa za hrvatski i muslimanski narod. 3. Obje strane ubrzo će pregovore o bezuvjetnoj razmjeni svih zatočenika, posebno mostarske grupe, i surađivat će u traženju nestalih osoba. 4. Dogovoreno je da se započeti razgovori o svim modelima budućih bošnjačko-muslimanskih i hrvatskih odnosa u Bosni i Hercegovini i budućih odnosa dviju država, uvažavajući dosad postignute dogovore. 5. Postignuta je suglasnost da se, bez obzira na buduća politička rješenja, osigura povratak svih izbjeglica njihovim domovima nakon uspostave mira. 6. Postignuti je dogovor da se razgovori nastave i intenziviraju.“⁷⁰

⁷⁰ ROTHM, K.: *op. cit.*, str. 369.-370.

Mate Granić i Haris Sitajdžić ponovno su se sastali 19. veljače u Frankfurtu. Tu su prihvatili kantonalni – županijski model budućega uređenja BiH s nekim razlikama. Muslimanska je strana smatrala kantonalni model temeljem budućega uređenja države, a hrvatska je strana županijski model smatrala samo kao okvir za sudjelovanje obaju naroda u vlasti. Obje su strane prihvatile američki pristup pregovorima – da se prvo postigne dogovor Hrvata i Muslimana u BiH, a nakon toga da se usuglašeni prijedlog ponudi trećoj strani – bosanskim Srbima. Dogovorom iz Frankfurta otvorena je povijesna perspektiva između Hrvata i Muslimana u BiH, odnosno otvoren je put za Washingtonski sporazum o Federaciji BiH.

U veljači 1994. u rješavanju bosanskohercegovačke situacije bili su aktivni i predstavnici međunarodne zajednice. Zapovjednik južnoga krila NATO-a admiral Jeremy Boorra stigao je 10. veljače u Zagreb da bi razgovarao s glavnim zapovjednikom Zaštitnih snaga generalom Jeanom Cotom o mogućim zračnim udarima na srpske vojne položaje u BiH. Zračne udare na bosanske Srbe NATO je dogovorio u Bruxellesu na sastanku 16 zemalja svojih članica. 16. veljače NATO je priopćio kako ne će produžiti ultimatum bosanskim Srbima ako do 21. veljače ne povuku svoje teško naoružanje ili ga ne stave pod nadzor UN-a. Prema nekim spoznajama za zračne napade na srpske položaje Sjeveroatlantski savez je imao na raspolaganju 165 borbenih zrakoplova u Italiji i na nosačima zrakoplova u Sredozemnom moru.

Predsjednik SAD-a Bill Clinton izjavio je 19. veljače da je SAD spreman pridružiti se NATO-u u mogućim zračnim napadima na bosanske Srbe ako ne povuku svoje teško oružje iz okolice Sarajeva ili ga ne stave pod nadzor UN-a. Snage bosanskih Srba su uoči istjecanja ultimatum, točnije 21. veljače, predale više od 260 komada teškoga naoružanja, a snage ABiH više od 45 komada. Bill Aikman, glasnogovornik Zaštitnih snaga u Sarajevu izjavio je 28. veljače da Srbi nisu povukli sve topovi s položaja oko Sarajeva.

O Cutilettovu planu Zdravko Tomac kaže: „Prva zemljovid budućih sastavnih jedinica, što ga je ponudio Europska zajednica. Muslimanima pripadaju 52 općine, površine 44 posto, a u općinama izvan nacionalne jedinice živi ih 18 posto. Muslimana, Hrvatima pripada 20 općina, 12 posto površine, a 59 posto Hrvata živi u općinama izvan nacionalne jedinice; Srbima pripada 37 općina, one zauzimaju 44 posto površine, a 50 posto Srba živi u općinama izvan srpske sastavne jedinice. (...) Ovak je plan bio vrlo nepovoljan za Hrvate jer bi 20 općina koje bi tvorile hrvatski kanton sačinjavalo svega 12% teritorija Bosne (i Hercegovine, prima a.) izvan tog kantona ostalo bi živjeti čak 59% Hrvata. Ni Srbima nije odgovarao, iako su dobili 43,8% teritorija, jer, izvan tog kantona ostalo bi 50% Srba. Ni Muslimani nisu bili zadovoljni, iako bi izvan muslimanskog kantona ostalo svega 18% Muslimana. (...) Međutim, kako su unatoc djelonično suglasnosti Hrvata ostale dvije nacionalne zajednice ipak odbacile Plan, međunarodna zajednica je tražila nova rješenja.“⁶²

Kako je već rečeno, prvi međustranački sastanak održan je u Bruxellesu, sljedeća tri sastanka održana su u Lisabonu. Peti je sastanak održan u sarajevskom Konaku 16., 17. i 18. ožujka 1992. Na tom su sastanku usuglašena načela o ustavnopravnom uređenju BiH, a o ponudnom zemljovidu, kojemu je temelj bila apsolutna i relativna nacionalna većina za svaku općinu, trebalo je dalje razgovarati. Šesti sastanak održan je 30. i 31. ožujka 1992. ponovno u Lisabonu. I na tome je sastanku zemljovid triju konstitutivnih jedinica ostao spornim i o njemu se trebalo razgovarati najtjaže do 15. svibnja iste godine. Međutim, nakon povratka iz Lisabona, a pod pritiskom svoje stranke, Alija Izetbegović se odrekao svoje suglasnosti s Cutilettovim planom. Nakon toga su i druga dva sudionika povukla svoju suglasnost. Ubrzo zatim počeo je opći sukob širom BiH između srpske vojske s jedne te hrvatske i muslimanske s druge strane. U svezi s Izetbegovićevim odbijanjem

⁶² TOMAC, Zdravko: *Tko je ubio Bosnu? Iza zatvorenih vrata*, (Drugi dio), Zagreb, 1994., str. 102.-103.

Cutilettova plana u svom kasnijem intervjuu beogradskom Bilcu Cutiletto je potvrdio da je tadašnji lider bosanskih muslimana Alija Izetbegović najprije prihvatilo plan „samo da bi udovoljio Europi, a onda je od njega odustao da bi zadovoljio Amerikance koji su ga ohrabrivali da to uradi“. „On (Izetbegović) je vjerovao da Washington podržava njegovu ideju o unitarnoj Bosni. Dayton je pokazao da griješ“, kazao je portugalski diplomat ističući i da je Europska unija bila protiv unitarne Bosne.“⁶³

Sukladno zaključku s međustranačkoga sastanka u Lisabonu od 31. ožujka, razgovori o Cutilettovom planu nastavljani su 23. travnja između svih triju stranačkih delegacija s jedne i delegacije

⁶³ *Dnevni list*, Mostar, 19.7.2005., str. 5.

Japunske zajednice s druge strane. Razgovori su se vodili u zgradi zračne luke Butmir – Sarajevu koja je bila opkoljena srpskim vojnim snagama. Tročlanu delegaciju EZ-a predvodio je ministar vanjskih poslova Portugalu Pineiro, a članovi su bili Cutlleiro i lord Carrington. Srpsku delegaciju predvodio je Radovan Karadžić, muslimansku Alija Izetbegović, a hrvatsku Franjo Boras. Hrvatsku delegaciju predvodio sam ja zato što Mate Boban nije mogao doći u opkoljeno Sarajevo, a Miljenko Brkić, koji je u to vrijeme bio vd. predsjednik HDZ-a, imao je nekih obiteljskih problema u Sarajevu. Uz mene je u hrvatskoj delegaciji bio Mile Akmačić koji je u to vrijeme bio generalni tajnik Ratnoga predsjedništva BiH.

Pri kraju razgovora s hrvatskom delegacijom obratio mi se lord Carrington sljedećim riječima: „Gospodine Boras, ukoliko se ne dogovorite, mi ćemo vas pustiti da se međusobnooubijate, pa ćemo vam mi nametnuti svoja rješenja.“ Odgovorio sam mu: „Lorde Carringtone, kako i s kim da se dogovorimo, srpski agresor ima sve na raspolaganju, uzeo je svu vojnu opremu JNA i saniti čujete jeku topova i minobacača s okolnih brda. Kad s njima razgovaramo, to je razgovor gluhi. Predstavnici muslimanskog naroda drže se pasivno, ništa ne poduzimaju za obranu BiH i još uvijek se nadaju pomoći JNA.“ Nakon završenih razgovora vratio sam se kroz kišu granata živ i zdrav u zgradu Predsjedništva. Na kraju razgovora Cutilleiro nam je dao do znanja da se sve tri nacionalne delegacije trebaju pokušati međusobno dogovoriti o teritorijalnom razgraničenju triju konstitutivnih jedinica unutar BiH bez prisustva predstavnika međunarodne zajednice.

1.1. Razgovori u Grazu

U svezi sa zaključkom iz Sarajeva održan je 6. svibnja 1992. sastanak u Grazu između hrvatske i srpske delegacije. Hrvatsku delegaciju predvodio je Mate Boban. U njoj smo bili još Vladko Šantić i ja. Na čelu srpske delegacije bio je Radovan Karadžić, a pratili su ga Momčilo Krajišnik i Branko Simić. Razgovori su se

vodili u zgradi zračne luke Graz. Predmet razgovora bile su tri ključne točke: Kupres, bosanska Posavina i lijeva strana Neretve, od Jablanice do Metkovića. Srpska je delegacija predlagala da Srbima pripadne Kupres, s tim da Hrvati imaju nekakav zaoblizani put prema Bugojnu, lijeva obala rijeke Neretve od Jablanice do Metkovića, uključivo i Mostar te koridor kroz bosansku Posavinu širine 20 km. Hrvatska je delegacija predlagala obrnutu: Kupres treba pripasti hrvatskoj konstitutivnoj jedinici u BiH kao i jugoistočna Hercegovina, zajedno s Mostarom sve do uključivo općina Stolac, a da se o koridoru kroz bosansku Posavinu može razgovarati, ali o mnogo užem dijelu. O održanim razgovorima nije napravljen nikakav protokol. Dogovorili smo se da će obje delegacije razgovarati i s muslimanskom stranom. Razgovori su počeli oko 11 a završili oko 16 sati. Hrvatska se delegacija vratila kolima u Zagreb, dok je srpska otputovala zrakoplovom, meni i nepoznatom pravcu. Kasnije se o održanim razgovorima u Grazu pojavilo nekakvo pripoćenje za javnost o kojemu na samome sastanku nije bilo govora. To sam pripoćenje našao u knjizi Zdravka Tomca koji u cijelosti prenosim:

„Odlučni da sva sporna pitanja, uključujući razgraničenje dviju konstitutivnih jedinica – hrvatske i srpske u Bosni i Hercegovini riješe mirnijim sredstvima i dogovorom, predstavnici hrvatske i srpske nacionalne zajednice utvrdili su da u odnosu na radnu inapu o razgraničenju postoje nesuglasnosti u sljedećim slučajevima:

1. U gradu Mostaru srpska strana smatra da granicu predstavlja rijeka Neretva, a hrvatska strana smatra da je cijeli grad Mostar u hrvatskoj nacionalnoj jedinici;
2. Južno od Mostara hrvatska strana smatra da u hrvatsku nacionalnu jedinicu spada područje određeno 1939. godine, tj. granica Hrvatske Banovine. Srpska strana smatra da je granica između hrvatske i srpske jedinice granica rijeke Neretve;
3. Obje strane su suglasne da se u razgraničenju dvije konstitutivne jedinice na području Kupresa, kao i u Bosanskoj posavini

(Derventa, Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Odžak, Orašje, Mostiça i Brčko) vodi računa o kampaktnosti prostora i komunikacijama.

4. Obje strane su odlučne ustrajati na principima usvojenim na konferenciji Europske zajednice o Bosni i Hercegovini, te temeljem toga suglasne su da u odredivanju sporih i drugih područija staju dogovorene kriterije za definiranje nacionalnih teritorija uz arbitražu Europske zajednice.

5. Ovim dogovorom prestaju razlozi za prekid Konferencije Europske zajednice o Bosni i Hercegovini, te obje strane traže hitan nastavak konferencije.

Inzistira se da se arbitražno razgraničenje izvrši u dogovornom roku do 15. svibnja 1992. godine.

6. Sljedećom naprijed dogovorenog prestaju razlozi za oružane sukobe između Hrvata i Srba na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine.

Objavljuje se sveopće i trajno primirje pod kontrolom Europske zajednice, koje stupa na snagu dana 06. svibnja 1992. u 24.00 sata.

Predstavnik Srpske državne zajednice Radovan Karadžić	Predstavnik Hrvatske nacionalne zajednice Mate Boban ⁴⁴
---	--

Tijeku razgovora u Grazu nisu se vodile nikakve zabilješke niti je na kraju napravljen bilo kakav protokol. Također smo se dogovorili da se ne izdaje nikakvo priopćenje za javnost. Unatoč tome, nakon dva-tri dana u domaćoj i inozemnoj javnosti pojavilo se *priopćenje* do kojega sam došao u navedenoj knjizi Zdravka Tomca. Uslijedila je oštra reakcija u svijetu, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Taj su, naime, sastanak politički protivnici i neistomišljenici prikazali kao tajni sastanak hrvatske i srpske delegacije o podjeli Bosne i Hercegovine. Može li se iz samoga priopćenja

⁴⁴ Isto, str. 36.-37.

što ga je srpska strana zlonamjerno objavila isčitati bilo kakva podjela Bosne i Hercegovine?

1. Već smo rekli da su se razgovori u Grazu vodili o teritorijalnom razgraničenju između bosanskohercegovačkih konstitutivnih jedinica na inicijativu predstavnika međunarodne zajednice, ali bez njihova prisustva. Dakle, nije se radilo o nikakvom „tajnom sastanku“, osobito što se taj sastanak održavao u javnim prostorijama zračne luke u Grazu. U uvodnom dijelu Priopćenja kaže se: „...predstavnici hrvatske i srpske nacionalne zajednice utvrdili su da u odnosu na radnu mapu o razgraničenju postoje nesuglasnosti u sljedećim slučajevima: 1. ... 2. ... 3. ...“ Kao i na prethodnim sastancima, i na ovomu je svaka strana postavljala maksimalističke zahtjeve glede teritorijalnoga razgraničenja. Upravo zbog takvih stavova i nije došlo do realizacije Cutlerova plana. Konacno, zbog teritorijalnih će aspiracija doći i do sukoba koji će trajati sve do Daytonškoga sporazuma (krajem 1995.), odnosno sve do današnjih dana.

2. U točki 4. Priopćenja kaže se da su obje strane privržene principima koje je usvojila EZ o BiH i da su suglasne pridržavati se tih principa pri definiranju nacionalnih teritorija uz prisustvo EZ. Dakle, ništa bez EZ-a. Za dobronamjerna čitatelja iz zlonamjernoga priopćenja nema ništa tajnoga i zakulisnoga.

3. U točki 5. kaže se da ovim „dogovorom“ prestaju razlozi za prekid Konferencije EZ-a o BiH i da obje strane traže njezino hitno nastavljanje. Usto se traži da se sporno razgraničenje teritorija BiH između srpske i hrvatske konstitutivne jedinice izvrši arbitražno, uz pomoć EZ-a. Budući da na ovom sastanku nije došlo do „dogovora“ kakav su priželjkivali predstavnici međunarodne zajednice, nije nastavljena Konferencija EZ-a o Cutlerovom planu, nego je uslijedila Londonska konferencija u kolovozu 1992. koja je postavila nova pravila o budućem unutarnjem uređenju Bosne i Hercegovine.

4. U točki 6. kaže se da su poslije „naprijed dogovorenog“ prestali razlozi za oružane sukobe između Hrvata i Srba u BiH i

da se objavljuje „sveopće i trajno primirje pod kontrolom Evropske zajednice, koje stupa na snagu dana 06. svibnja 1992. u 24.00 sata.“⁶⁵ Je li objavljeno primirje 6. svibnja 1992. pod kontrolom EZ-a? Nije! Jesu li prestali razlozi za oružane sukobe između Hrvata i Srba u BiH? Nisu! Za tu tvrdnju navesti ćemo samo nekoliko primjera. JNA i četničke snage tuke su 1. lipnja 1992. iz svih vrsta oružja po hrvatskim selima u okolici Mostara (Čule, Krivodol, Kozice i Galac), HVO Tomislavgrada, Kupresa i Rame sprječilo je prodor srpskih snaga prema Zvirnjači i komunikaciji Rama – Tomislavgrad. Oslobođenje Mostara i okolice od JNA i srpskih paravojnih jedinica izvršeno je 15. lipnja 1992. Srpski je agresor 18. lipnja napadao Ravno i Livno, a 22. lipnja u Derventi je pogoden otkrič za transfuziju krvi. Uništena je skupa i moderna oprema te sve zalihne krvi. S bosanskohercegovačkoga teritorija JNA i srpske paravoine snage napale su 9. srpnja Dubrovnik. Srpske snage su 9. srpnja sa svojih uporišta Štepan-Križ i Hrguda razarali gradsko područje Stoca i napadali HVO na širem području Stoca (Borovjici, Hodovo, Pieševica i Trebnje). U Londonu je 17. srpnja potpisan sporazum o prekidu vatre u BiH. Unatoč tome srpske snage su 19. srpnja napale HVO, odnosno hrvatska područja u općini Livno. Gradsko područje Mostara je 6. kolovoza 1992. doživjelo najteži napad srpskih vojnih snaga od svoga oslobođenja (15. lipnja 1992.). Pripadnici HVO-a vodili su 12. kolovoza teške borbe za oslobođenje Dervente. Tom je prigodom oslobođena važna borbeno linija: Pavlovo brdo – Markovac – Babino brdo – Begluci. Istoga dana Srbi su napali Jajce kasernim napač-bombama i bojnim otrovima kao i Blagaj kod Mostara. Područje Šuice i Tomislavgrada Srbi su 8. rujna napali topničkim granatama počivivši veću materijalnu štetu. Srbi su 10. rujna projektilima gadali sela Barane, Ošaniće i Dubravsku zaravan te prometnicu Stolac – Čapljina, a 13. rujna napali su civilne ciljeve u Mostaru. U Mostaru je 17. rujna poginulo šest osoba od srpskoga granatiranja. Zrakoplovi SRJ su 28. rujna bombardirali brčansko područje, osobito mjesto Zovik, kada je poginulo 15 osoba, a 50 ih je lakše i teže ranjeno. Srbi su 5. listopada srušili posljednji most na

Savi između Slavonskoga i Bosanskoga Broda. Srbi su 28. listopada pojačali napade na cijelu borbeni liniju Jajca itd.⁶⁶

U Splitu je 22. srpnja 1995. usvojena Deklaracija o oživotvorenju Sporazuma iz Washingtona, zajedničkoj obrani od srpske agresije i postizanju političkoga rješenja sukladno naporima međunarodne zajednice između Republike Hrvatske, Republike BiH i Federacije BiH. Nakon toga dogovora objedinjene oružane snage HVO-a i Armije BiH, uz pomoć Vojske RH, slomile su srpskoga agresora u Bosni i Hercegovini i prisilile ga na sporazum koji je zaključen u Daytonu 21. studenoga 1995.

Zar ovdje navedeni i nenačeljeni događaji ne govore uvjerljivo o zlonamjernosti pripoćenja za javnost iz Graza? Rečenim je pripoćenjem srpska strana postigla svoje ciljeve: u Hrvatskoj je podijelila poziciju i opoziciju glede hrvatske politike prema BiH, u BiH je narušeno povjerenje između HVO-a i Armije BiH, a u svijetu je stvorena negativna atmosfera prema hrvatskom narodu, kako u Hrvatskoj tako i BiH.

Nakon što se vratila iz Graza, hrvatsku je delegaciju primio dr. Franjo Tuđman sa svojim bližim suradnicima. Upoznali smo ga sa sadržajem razgovora. Tuđman je dao podršku našim stavovima i obećao nam da će ih braniti pred međunarodnom javnošću. I, zaisia, na temelju zlonamjernoga pripoćenja s toga sastanka u domaćoj i inozemnoj javnosti stvorila se pogriješna slika o tim razgovorima. Iako je Tuđman, između ostaloga, 9. svibnja primio pismo američkoga senatora Roberta Dolea u kojemu se izražava zabrinutost zbog razgovora predstavnika srpskoga i hrvatskoga naroda Bosne i Hercegovine u Grazu održanih 6. svibnja 1992. bez nazočnosti predstavnika muslimanskoga naroda. Tuđman je istoga dana poslao senatoru Doleu pismo opširnoga sadržaja. Ovdje iznosimo sljedeće: „Dragi gospodine senatore, susret hrvatskih i srpskih predstavnika iz Bosne i Hercegovine, održan

⁶⁵ Svi navedeni datumi o napadima srpskih snaga i sukobina s njima preuzeti su iz knjige ROTIM, Karlo: *Obrana Hercegovine*, I, Siroki Brijeg, 1997.